

PRZYRODZONA GODNOŚĆ OSOBY LUDZKIEJ PODSTAWĄ PRAW CZŁOWIEKA W PORZĄDKU MIĘDZYNARODOWYM I KONSTYTUCYJNYM

Uznanie zasady godności osoby ludzkiej, jako źródła podstawowych praw i wolności, stwarza pewien pomost między prawem pozytywnym i prawem naturalnym w procesie tworzenia katalogu praw człowieka w prawie międzynarodowym i konstytucyjnym.

UWAGI WSTĘPNE

Zjawiskiem charakterystycznym dla kultury prawnej XX wieku jest rozwój międzynarodowych i krajowych systemów ochrony podstawowych praw człowieka. Systemy te powstały w odpowiedzi na zbrodnie, jakie reżimy totalitarne wyrządziły ludzkości w majestacie prawa stanowionego¹. Te tragiczne doświadczenia zachwiały dominujące w pierwszej połowie naszego stulecia zaufanie do praworządności formalnej, opartej na pozytywistycznym założeniu, że jedynym i najwyższym źródłem prawa jest wola państwa. Doświadczenia te wykazały, że jeśli prawo stanowione zostanie oderwane od prawa naturalnego staje się dogodnym instrumentem dokonywania zbrodni, a nawet – jak powiedział Gustaw Radbruch – „ustawowym bezprawiem”. Budując nowy porządek w świecie po drugiej wojnie światowej przedstawiciele społeczności międzynarodowej sięgnęli więc do paradygmatu aksjologicznego², według którego ponad wolą władzy państwowej istnieje obiektywna godność osoby ludzkiej, będąca źródłem podstawowych praw i wolności należnych każdemu człowiekowi.

Paradygmat ten zawiera elementy stare i nowe. Prawda o wysokiej godności ludzkiej została bowiem zaczerpnięta z kultury judeo-greko-rzymsko-chrześcijańskiej, a zwłaszcza z koncepcji prawa naturalnego. Natomiast nowy element stanowi formalne przyjęcie zasady mówiącej o tym, że godność osoby ludzkiej jest źródłem istnienia podstawowych praw należnych każdemu człowiekowi, które ustawodawca państwowy powinien uznać i zagwarantować w prawie stanowionym. Uznanie tej zasady spowodowało daleko idące zmiany w ustalaniu relacji między państwem a jednostką.

¹ Zob. B. H. Weston, *Human Rights*, „Human Rights Quarterly” 6(1984) nr 3, s. 257.

² Por. M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka*, w: *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 7-13.

Problematyka ochrony podstawowych praw człowieka jest rozległa i skomplikowana. W niniejszym artykule zostaną podjęte tylko dwa wątki dotyczące tej problematyki, a mianowicie: 1. uznanie zasady poszanowania przyrodzonej godności osoby ludzkiej jako podstawy katalogu podstawowych praw jednostki ludzkiej w umowach międzynarodowych i ustawach konstytucyjnych; 2. funkcja, jaką uznanie tej zasady spełnia w tworzeniu pomostu między prawem naturalnym i prawem pozytywnym.

UZNANIE GODNOŚCI LUDZKIEJ W UMOWACH MIĘDZYNARODOWYCH

UMOWY MIĘDZYNARODOWE O ZASIĘGU UNIWERSALNYM

W budowaniu nowego porządku prawnego, opartego na zasadzie poszanowania godności osoby ludzkiej, podstawowe znaczenie mają trzy akty międzynarodowe: Karta Narodów Zjednoczonych (1945), Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948) i Pakty Praw Człowieka (1966).

W preambule Karty Narodów Zjednoczonych została wyrażona konieczność przywrócenia wiary w „podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość jego osoby”. W preambule Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka – po potwierdzeniu tej wiary – wyrażone jest przekonanie, iż „uznanie przyrodzonej godności oraz równych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata”.

Takie uznanie godności osoby ludzkiej w budowaniu porządku prawnego początkowo budziło kontrowersje wśród prawników przywiązanych do pozytywistycznej koncepcji prawa. Jednak ani upływ czasu, ani pluralizacja społeczności międzynarodowej nie spowodowały jej eliminacji. Przeciwnie, Deklaracja ta zainicjowała serię aktów normatywnych o zasięgu międzynarodowym – deklaracji i konwencji – oraz krajowym, w których zasada poszanowania godności ludzkiej uzyskała szersze i pełniejsze uznanie.

Najdonioślejszą rolę spełniają Pakty Praw Człowieka. Preambuła do tych Paktów stwierdza istnienie trzech podstawowych zasad. Pierwsza z nich to zasada poszanowania godności osoby ludzkiej, druga – zasada ochrony praw człowieka, a trzecia – zasada istnienia między nimi związku przyczynowego, to znaczy że „prawa te wynikają z przyrodzonej godności osoby ludzkiej”.

W kolejnych umowach międzynarodowych, między innymi w Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej (1966) i Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet (1979), zasada godności ludzkiej spełnia również funkcję krytyczną w ocenie zjawisk społecznych. Z punktu widzenia tej zasady przedstawiciele społeczności międzynarodowej piętnują takie zjawiska społeczne, jak nietolerancja religijna,

dyskryminacja kobiet, dyskryminacja rasowa, głód, tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie człowieka. Zasada poszanowania godności ludzkiej wyznacza więc standardy sprawiedliwości w stosunkach międzynarodowych.

UMOWY O ZASIĘGU REGIONALNYM

Równolegle do umów o zasięgu uniwersalnym uznanie godności ludzkiej nastąpiło również w umowach międzynarodowych o zasięgu regionalnym, uchwalonych na kontynencie europejskim, amerykańskim i afrykańskim.

a) *U m o w y o z a s i ę g u e u r o p e j s k i m*. Znamienne jest, iż Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950), która stanowi podstawę europejskiego systemu ochrony praw człowieka, nie proklamuje zasady godności ludzkiej *expressis verbis*, ale czyni to *implicite* przez odwołanie się w swej preambule do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Wyraźne odwołanie się do tej zasady nastąpiło w europejskiej Deklaracji Podstawowych Praw i Wolności (1989). Artykuł pierwszy tej Deklaracji stwierdza, iż: „Godność ludzka jest nienaruszalna”.

Wyraźnie odwołuje się do tej zasady również Akt Końcowy KBWE (1975) i inne umowy będące jego kontynuacją. W zasadzie siódmej tego Aktu państwa-strony zobowiązały się, że będą „popierać i zachęcać do efektywnego korzystania z obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturalnych i innych praw i wolności, które wynikają [wszystkie] z przyrodzonej godności osoby ludzkiej i mają podstawowe znaczenie dla jej swobodnego rozwoju”.

b) *U m o w y p a n a m e r y k a ń s k i e*. Amerykańska Konwencja Praw Człowieka (1969) odwołuje się kilkakrotnie do zasady przyrodzonej godności ludzkiej (w preambule i w artykule 2. i 5.) jako podstawy praw człowieka w porządku międzynarodowym i krajowym.

W preambule „Protokołu dodatkowego do Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka dotyczącego praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych” (1988) – po powtórzeniu uznania praw człowieka zamieszczonego w Konwencji amerykańskiej – znajduje się następujące stwierdzenie: „Zważywszy na ścisły związek, jaki istnieje między prawami gospodarczymi, socjalnymi i kulturalnymi oraz prawami obywatelskimi i politycznymi w zakresie, w jakim te różne kategorie praw stanowią niepodzielną całość opartą na uznaniu godności osoby ludzkiej [...]”.

c) *U m o w a a f r y k a ń s k a*. Znamienne jest, iż Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów, uchwalona w Nairobi (1981), również odwołuje się do przyrodzonej godności osoby ludzkiej. Znaczy to, że świadomość godności ludzkiej nie jest związana tylko z kręgiem kultury europejskiej. W preambule do tej konwencji na oznaczenie źródła praw i wolności ludzkiej najpierw użyte

jest wyrażenie „właściwości istot ludzkich”, a następnie w artykule 5. jest mowa o „poszanowaniu godności przyrodzonej istocie ludzkiej”.

UZNANIE GODNOŚCI LUDZKIEJ W KONSTYTUCJACH WSPÓŁCZESNYCH PAŃSTW EUROPEJSKICH

W konstytucjach państw europejskich wystąpiły trzy nurty ochrony praw człowieka³.

Chronologicznie pierwszy z nich, nurt prawa natury, wywodzący się z osiemnastowiecznej ideologii liberalnej, utożsamiał godność człowieka z absolutną wolnością jednostki. Pierwsze katalogi tych praw miały charakter „praw człowieka i obywatela” opartych na teorii umowy społecznej⁴. Była to koncepcja absolutnych praw człowieka.

Drugi nurt – przeciwny do praw natury – wywodzi się z pozytywizmu prawnego. Zwolennicy tego kierunku głosili, iż prawem są tylko normy ustanowione przez państwo, przy czym państwo nie jest związane żadnymi regułami ponadpaństwowymi. Na gruncie tej teorii prawa jednostki pojmowane są jako „refleks prawa publicznego”, to znaczy samoograniczania się państwa. Jest to koncepcja relatywnych praw jednostki, które – gdy zostaną ustanowione – obowiązują w równym stopniu państwo i obywateli⁵.

Trzeci nurt wystąpił po drugiej wojnie światowej w konstytucjach państw demokratycznych pod wpływem scharakteryzowanej wyżej międzynarodowej ochrony praw człowieka. Jest to powrót do koncepcji absolutnych praw człowieka, ale wywodzącej się z klasycznej filozofii prawa naturalnego w wersji arystotelesowsko-tomistycznej.

Zasada poszanowania godności ludzkiej wpisana jest do konstytucji takich państw, jak: Włochy (art. 27, ust. 2 wersji znowelizowanej w roku 1967), Republika Federalna Niemiec (1949), Grecja (1975), Hiszpania (1978), Portugalia (1976, 1982), Bułgaria (1991), Słowenia (1991), Słowacja (1992), Czechy (1992), Polska (1997).

Wpisane do tych konstytucji formuły, określające relacje między zasadą poszanowania godności ludzkiej a zasadą ochrony praw i wolności jednostki ludzkiej, nie są identyczne. Podczas gdy jedne z nich pozycję jednostki w społeczeństwie określają zgodnie z koncepcją relatywnych praw człowieka, to inne określają ją zgodnie z koncepcją praw absolutnych. Odpowiednio do tego

³ Zob. J. K r u k o w s k i, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki*, w: *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, s. 45-50; G. B o n g i o - v a n n i, *Diritti inviolabili e libertà*, w: *Le basi del costituzionalismo*, Roma-Bari 1997, s. 84-90.

⁴ Zob. Z. K ę d z i a, *Współczesna burżuazyjna koncepcja podstawowych praw i wolności obywatelskich*, w: *Prawa i obowiązki w Polsce*, Warszawa 1974, s. 34n.

⁵ Zob. tamże, s. 38n.

można wyróżnić formuły silniejsze i słabsze. Formuła silniejsza wskazuje na akceptację prawno-naturalnej podstawy godności ludzkiej i wynikających z niej praw i wolności człowieka. Formuła słabsza natomiast proklamuje tylko ochronę godności ludzkiej, ale nie wypowiada się co do tego, iż godność ta jest podstawą praw i wolności jednostki.

Przykładem słabszej formuły jest artykuł 1., ustęp 1. Konstytucji Republiki Federalnej Niemiec, który stwierdza: „Godność człowieka jest nienaruszalna. Poszanowanie jej i ochrona jest obowiązkiem wszystkich władz państwowych”. Niemieccy komentatorzy sądzą, iż godność ludzka jest prawem konstytucyjnym najwyższej rangi, najwyższą normą obiektywnego prawa konstytucji, najwyższą zasadą konstytucji, a zarazem podstawową normą materialną, najwyższą wartością. Zdaniem K. Löwa, godność człowieka w konstytucji Niemiec jest uznana za normę norm⁶. Podobną formułę wpisano do Konstytucji Grecji: „Szacunek i ochrona wartości [godności] osoby ludzkiej stanowią najważniejszy obowiązek państwa” (art. 2, ust. 1). Jest tu zobowiązanie państwa do ochrony godności ludzkiej, ale brak jest zobowiązania państwa do ochrony praw i wolności jednostki.

Mocniejszą formułę wpisano do Konstytucji Hiszpanii, której artykuł 10. stanowi: „1. Godność jednostki, przynależne jej nienaruszalne prawa, swobodny rozwój osobowości, poszanowanie ustawy oraz praw pozostałych jednostek stanowią podstawę ładu publicznego i pokoju socjalnego. 2. Normy odnoszące się do praw podstawowych i do wolności, które Konstytucja uznaje, są interpretowane zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka oraz ratyfikowanymi przez Hiszpanię traktatami i umowami międzynarodowymi dotyczącymi tych ustaw”. W ten sposób ustrojodawca hiszpański uznaje, że „godność jednostki” i „przynależne jej nienaruszalne prawa” są to wartości podstawowe – najważniejsze dla porządku publicznego oraz że mają być interpretowane zgodnie z uniwersalnym standardem ustalonym w umowach międzynarodowych.

Mocniejsza formuła jest wpisana również do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (1997), której artykuł 30. głosi: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”⁷. Formuła ta zawiera trzy elementy:

1. Deklarację, że godność ludzka jest „przyrodzona, niezbywalna i nienaruszalna”, czyli jest wartością pierwotną i nadrzędną w stosunku do woli ustawodawcy konstytucyjnego.

⁶ Zob. K. L ö w, *Die Grundrechte. Verständnis und Wirklichkeit in beiden Teilen Deutschlands*, München 1977, s. 68.

⁷ „Biuletyn Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego”, nr 11, s. 123-125; nr 15, s. 16-20; K r u k o w s k i, dz. cyt., s. 48-50.

2. Deklarację, iż godność ludzka jest „źródłem wolności i praw człowieka i obywatela”, czyli ma charakter najwyższej zasady normatywnej, z której – jak ze źródła w sensie materialnym – wynikają podstawowe prawa i wolności jednostki.

3. Zobowiązanie władz publicznych do szacunku i ochrony godności ludzkiej, a w konsekwencji ochrony wynikających z niej „wolności i praw człowieka i obywatela”.

Taka konstrukcja zasady godności ludzkiej w Konstytucji RP odpowiada standardowi międzynarodowemu określone w Paktach Praw Człowieka.

UZNANIE PRZYRODZONEJ GODNOŚCI OSOBY LUDZKIEJ POMOSTEM MIĘDZY PRAWEM NATURALNYM I POZYTYWNYM

Z analizy wyżej wymienionych aktów normatywnych można wysnuć wnioski dotyczące związku między prawem naturalnym i prawem pozytywnym w konstruowaniu ochrony podstawowych praw człowieka.

1. Godność ludzka jest to atrybut przysługujący każdemu człowiekowi z tej racji, że jest osobą⁸. Przyjęcie prawdy, iż godność ludzka jest istotnym przymiotem osoby ludzkiej, wskazuje na transcendentny wymiar człowieka wobec społeczeństwa. Oznacza to, że każdy człowiek jako osoba jest dobrem – celem samym w sobie. Z prawdy tej wynika zakaz traktowania go jako instrumentu w realizacji interesów innego człowieka, społeczeństwa lub państwa. Zakaz ten należy pojmować jako podstawowy element określający sprawiedliwość⁹.

2. Powstaje pytanie: jaka jest istotna treść „godności ludzkiej” będącej podstawą praw człowieka? Należy stwierdzić, że kategoria ta, zaczerpnięta z języka kultury europejskiej, jest pojęciem niedookreślonym.

Pierwszym tekstem prawa międzynarodowego, w którym zostały wymienione elementy godności ludzkiej, jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Artykuł 1. tejże Deklaracji stwierdza: „Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i w swych prawach. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem”. Elementami określającymi godność ludzką są więc rozumność i sumienie¹⁰. Rozumność jest naturalną zdolnością człowieka do poznawania

⁸ Zob. T. S t y c z e ń SDS, *W drodze do etyki*, Lublin 1984, s. 269-272.

⁹ Zob. M. P i e c h o w i a k, *Godność i równość jako podstawy sprawiedliwości*, „Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju” 1992, z. 1, s. 43; t e n ż e, *Pojęcie praw człowieka*, s. 18-23.

¹⁰ Por. F. M a z u r e k, *Godność człowieka a prawa człowieka*, „Roczniki Nauk Społecznych” 8(1980) s. 19-47; t e n ż e, *Godność człowieka w projektach Konstytucji III Rzeczypospolitej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 6(1996) s. 28n.; P i e c h o w i a k, *Godność i równość*, s. 42.

prawdy. Sumienie zaś jest zdolnością odróżnienia dobra od zła moralnego i odczytywania nakazu czynienia dobra, a unikania zła. Podkreślenie „sumienia” wskazuje na etyczny wymiar godności ludzkiej. Ze stwierdzenia, że „wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi”, wynika, że istotnymi elementami godności ludzkiej są również wolność i równość. Wolność ta nie może być pojmowana w sensie absolutnym, ponieważ przyporządkowana jest prawdzie.

Takie określenie istoty godności ludzkiej jest zgodne z tradycją judeo-chrześcijańską, według której wysoka godność człowieka polega na tym, iż jest istotą rozumną i wolną – stworzoną na „obraz i podobieństwo Boże”. Twórcy międzynarodowej ochrony praw człowieka nie chcieli wszakże wiązać jej z jednym kręgiem kulturowym lub z jednym kierunkiem filozofii prawa naturalnego.

3. We współczesnej kulturze europejskiej godność ludzka pojmowana jest w sensie obiektywnym (godność osobowa) i subiektywnym (godność osowościowa). Tylko godność ludzka jako wartość obiektywna jest „podstawą praw i wolności człowieka”.

W preambule do międzynarodowych Paktów Praw Człowieka zostało powiedziane, że „prawa te wynikają z przyrodzonej godności ludzkiej”. Stanowisko to potwierdzone zostało w Akcie Końcowym KBWE z Helsinek (1975), gdzie państwa uczestniczące zobowiązały się „popierać i zachęcać do efektywnego korzystania z obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturalnych i innych praw i wolności, które wynikają [wszystkie] z przyrodzonej godności osoby ludzkiej i mają podstawowe znaczenie dla jej swobodnego rozwoju”.

Oznacza to, że państwa nie ustanawiają tych praw i wolności, ale stwierdzają – jako fakt bezsporny – istnienie „przyrodzonej godności osoby ludzkiej” jako wartości obiektywnej (absolutnej), istniejącej niezależnie od woli ustawodawcy państwowego, która zobowiązuje go do zagwarantowania wynikających z niej praw człowieka. Państwa w drodze eksplikacji aksjologicznej tworzą katalogi praw człowieka wynikających z tej godności oraz zobowiązują się, iż będą stwarzać warunki sprzyjające ich realizacji, jak również przeciwdziałać takim warunkom, w których człowiek jest traktowany w sposób sprzeczny z jego godnością.

Posiadanie przyrodzonej godności ludzkiej nie jest więc atrybutem nabytym lub nadanym, jak na przykład obywatelstwo. W tym sensie Amerykańska Konwencja Praw Człowieka stwierdza, że „podstawowe prawa człowieka nie wypływają z faktu bycia obywatelem danego państwa, lecz opierają się na właściwościach osoby ludzkiej, dla której to przyczyny uzasadniają ochronę międzynarodową”.

Renè Cassin, główny redaktor Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, wyjaśnia, iż wpisanie przymiotu „przyrodzona” do określenia godności ludzkiej

nastąpiło w celu nadania jej interpretacji laickiej, ale nie antyreligijnej. Autorem Deklaracji chodziło mianowicie o to, aby mogła być ona zaakceptowana przez przedstawicieli wszystkich państw, reprezentujących różne tradycje, religie lub ideologie¹¹.

4. Nasuwa się pytanie: czy prawa i wolności człowieka, które należą się każdemu człowiekowi z racji przyrodzonej godności ludzkiej, mają taki sam charakter jak godność, z której wynikają, czy przeciwnie – mają tylko charakter prawa stanowionego? W odpowiedzi na to pytanie Paryska Karta Nowej Europy (1990) stwierdza, że: „Prawa człowieka i podstawowe wolności stanowią prawo przyrodzone wszystkich istot ludzkich, są niezbywalne oraz gwarantowane przez prawo”. Istnieją więc dwie kategorie praw człowieka:

a) Pierwszą z nich stanowią „prawa człowieka i podstawowe wolności”, które są „prawem przyrodzonym” wszystkich istot ludzkich.

b) Drugą kategorię stanowią podstawowe prawa i wolności istoty ludzkiej, które są prawami stanowionymi w celu zagwarantowania tych pierwszych. Są to prawa pozytywne, wpisane do katalogów podstawowych praw i wolności w umowach międzynarodowych i w ustawach poszczególnych państw.

Jaka jest relacja między nimi? Posługując się pewną analogią można powiedzieć, że prawa człowieka wpisane do aktów normatywnych spełniają taką rolę wobec prawa przyrodzonego, czyli przyrodzonej godności ludzkiej, jak rozporządzenie wykonawcze rządu wobec ustawy¹². Znaczy to, że w aktach normatywnych treści podstawowych praw i wolności człowieka nie można określać arbitralnie, ale należy zachować wierność wymogom prawa naturalnego.

5. Nosicielem godności jest każdy konkretny człowiek, a nie byt ludzki pojęty abstrakcyjnie. Zasadne jest więc pytanie o moment, od którego konkretny byt ludzki jest nosicielem tej godności stanowiącej podstawę należnych mu praw.

W tej sprawie konieczne jest odejście od zasady znanej prawu rzymskiemu, iż zdolność prawna przysługuje jednostce ludzkiej dopiero od momentu narodzenia, a w drodze fikcji prawnej uznaje się prawo nasciturusa tylko do spadku. W publicznej debacie, która toczy się wokół ochrony życia nie narodzonych w związku z przerywaniem ciąży oraz eksperymentami medycznymi na embrionie ludzkim, powstała potrzeba zajęcia stanowiska w tej sprawie przez organy

¹¹ Zob. R. C a s s i n, *Religions et droit de l'homme*, w: *Amicorum discipulorumque*, t. 4, Paris 1972, s. 98.

¹² Zob. H. W a ś k i e w i c z, *Prawa człowieka, pojęcie, historia*, „Chrześcijanin w Świecie” 1978, z. 63-64, s. 30.

międzynarodowe. Jednak umowy międzynarodowe dotyczące ochrony praw człowieka nie wypowiadają się tutaj klarownie¹³.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ogólnie stwierdza, że „każdy ma prawo do życia”, ale nie mówi, od jakiego momentu. Bardziej precyzyjna jest Deklaracja Praw Dziecka (1959), która w preambule stwierdza: „Dziecko potrzebuje specjalnej ochrony, zwłaszcza prawnej, tak przed, jak i po narodzeniu” (podobnie zasada 4.).

Umowy regionalne, jak na przykład Europejska Konwencja Praw Człowieka (art. 2, ust. 1), Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów (art. 4) gwarantują ogólnie: „prawo do życia [...] każdej istocie ludzkiej”. Tylko Amerykańska Konwencja Praw Człowieka wyraźnie stanowi, że: „prawo każdej osoby ludzkiej do poszanowania swego życia [...] powinno być chronione przez prawo, generalnie począwszy od jego poczęcia” (art. 4).

6. Obok uznania „godności ludzkiej” w znaczeniu osobowym w umowach międzynarodowych występuje także pojęcie „godności ludzkiej” w znaczeniu subiektywizującym. W tym znaczeniu godność ludzka oznacza osobowość człowieka, czyli pewną wartość względną, którą może nabyć każdy i doskonalić przez wychowanie i wykształcenie. Godność ludzka w takim znaczeniu nie może być źródłem praw człowieka, ale przedmiotem prawa każdego człowieka do rozwoju swej osobowości. W tym sensie artykuł 13. „Protokołu dodatkowego do Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka dotyczącego praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych” głosi, że: „Każda osoba ma prawo do nauki” oraz że: „nauka winna zmierzać do pełnego rozwoju osobowości”.

Na zakończenie nasuwa się wniosek, że uznanie zasady godności osoby ludzkiej, jako źródła podstawowych praw i wolności, stwarza pewien pomost między prawem pozytywnym i prawem naturalnym w procesie tworzenia katalogu praw człowieka w prawie międzynarodowym i konstytucyjnym oraz w stosowaniu prawa. Wyjaśnienie relacji między przyrodzoną godnością osoby ludzkiej a prawami człowieka jest zagadnieniem interdyscyplinarnym¹⁴. Stwarza konieczność współpracy nie tylko prawników, ale także etyków, psychologów, filozofów, politologów, jak również przedstawicieli nauk medycznych.

¹³ Zob. R. Minnerath, *Le rôle des traditions juridiques dans les débats internationaux sur le droit à la vie*, w: „*Evangelium vitae*” e diritto. Acta symposii internationalis in Civitate Vaticana celebrati 23-25 maii 1996, Città del Vaticano 1997, s. 267-278.

¹⁴ Zob. J. Zajdło, *Godność i prawa człowieka (Ideowe i normatywne źródła przepisu art. 30 Konstytucji)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 3(1998) s. 61n.